

Analýza vybraných faktorov ovplyvňujúcich vznik a rozvoj cestovného ruchu v Nízkych Tatrách

Bohuslava GREGOROVÁ

Abstract: *Tourism as an important phenomenon is explored from the various aspects e. g. economic, ecological, psychological, cultural, sociological, perceptual, but also geographical and historical. Just last two aspects and their methodologies are the basis for the analyses of conditions of formation and development of tourism in the Nízke Tatry mountains. On the basis of historical-geographic analyses we indicate development of tourism in the Nízke Tatry mountains and also we outline the influence on cardinal factors, which affected it to the great extent.*

Keywords: *history of tourism, historical-geographic analyses, the Nízke Tatry mountains*

Úvod

Dôležitou súčasťou skúmania cestovného ruchu je aj poznanie a chápanie histórie jeho vývoja, ktorá reflektuje súčasný stav a naznačuje možné smery či perspektívy ďalšieho rozvoja. Tento historiografický resp. historicko-geografický prístup vo výskume sa uplatňuje najmä pri štúdiu týchto aspektov:

- určenie historického vývoja cestovného ruchu vo svete, v Európe, v jednotlivých krajinách príp. menších regiónoch a pod.,
- poukázanie na historický vývoj rekreačných aktivít, ako napr. turistiky, lyžovania, alpinizmu, na vývoj výstavby infra a supraštruktúry cestovného ruchu, na vznik, fungovanie a príp. zánik rôznych športovo-rekreačných spolkov a organizácií, na základe ktorého môžeme analyzovať stav cestovného ruchu vo všeobecnosti;
- vymedzovanie historicko-geografických etáp (etapizácia) vo vývoji cestovného ruchu sveta, jednotlivých krajín, pohorí, stredísk cestovného ruchu, miest;
- tvorba modelov vývoja stredísk cestovného ruchu a ich aplikácia.

Na československej geografickej scéne sa tejto problematike venovali Bohuš (2003), Blažeková (2004), Čuka (1998, 2003, 2007), Khandl (1999, 2003), Kulhánek (1989) a ďalší.

Prvé dve hľadiská v rôznej miere uplatníme aj v našom príspevku, pričom sa zameriame na vznik a vývoj cestovného ruchu v Nízkych Tatrách (ďalej iba N. Tatrách) na podklade analýz najdôležitejších faktorov, ktoré ho determinovali.

Cieľ práce a použitá metodológia

Cieľom príspevku je historicko-geografická analýza podmienok vzniku a rozvoja cestovného ruchu v N. Tatrách. Zahŕňa analýzu prírodných, dopravných, kultúrnych, politicko-spoločenských i sociálno-ekonomických faktorov, ktoré po kritickom zhodnotení archívnych materiálov a relevantnej bibliografie, ako aj verifikácii zistených skutočností v teréne, považujeme za nosné determinanty procesov vzniku a rozvoja cestovného ruchu v N. Tatrách. Chronologicky načrtávame zásadné udalosti ovplyvňujúce formovanie cestovného ruchu v skúmanom pohorí, ktoré sú determinované európskymi trendmi a procesmi v cestovnom ruchu, ale aj celkovou spoločenskou situáciou na Slovensku.

Ako vyplýva z cieľa a koncepcie príspevku, dominantnou metódou, ktorú uplatníme, je historicko-geografická analýza pramenného materiálu (Štátny archív v Banskej Bystrici – dobové listiny, fotografie, plány, historické mapy) a relevantných bibliografických zdrojov (štúdie, príspevky, monografie). Metódy terénneho výskumu sme využili pri verifikácii zistených skutočností v teréne a ich kritickom zhodnotení (napr. existencia kúpeľov v Dolnej Lehote). Doplnujúcimi metodológiami sú jednotlivé sociologické metódy, ako pozorovanie či rozhovor (rozhovory so starostami obcí, obyvateľmi, s predstaviteľmi jednotlivých inštitúcií – Klub slovenských turistov Lokomotíva Banská Bystrica a pod.).

Vznik a vývoj cestovného ruchu v Nízkych Tatrách na podklade analýz vybraných dominantných faktorov

Cestovný ruch, v dnešnom chápaní zmyslu slova, sa v N. Tatrách začal rozvíjať pomerne neskoro (na konci 19. a začiatkom 20. storočia), aj keď mnohé prírodné lokality a atraktivity boli známe, popísané a vedecky preskúmané už dávnejšie.

Prírodné bohatstvo je vôbec základom pre rozvoj cestovného ruchu na akomkoľvek území. N. Tatry oplývajú množstvom prameňov minerálnych vôd, jaskynnými systémami veľkých rozmerov a najdlhším hrebeňom spomedzi všetkých pohorí na Slovensku.

Práve minerálne pramene a na ne sa viažuce kúpeľné aktivity sa stali prvotným impulzom pre vznik cestovného ruchu. Najstaršie kúpele boli vystavané v Korytnici, na západnom úpätí Prašivej v Korytnickej doline. Liečivý charakter prameňov bol známy dávno a už na prelome 18. a 19. stor. ich niektorí úradníci a zemanovia počas leta navštevovali. Bývali v improvizovaných chatkách, až kým pre nich nedal hrádocký prefekt Florián Collinasy roku 1835 postaviť obytný dom s kuchyňou (Houdek, 1953). Iný prameň uvádza, že už roku 1830 Andreas Solus z Ružomberka postavil v Korytnici prvý kúpeľný dom „Solus“ (Žalčík, 1982 in Čuka, 2003). Kúpele Korytnica popísal vo svojom diele „Ilustrovaný sprievodca Karpatmi a hornouhorskými kúpeľami“ aj A. F. Heksch (1881). Podľa neho sa kúpele stali známymi od r. 1852. Najväčší rozmach dosiahli na konci 19. stor., keď v roku 1896 tu bolo 311 izieb vhodných pre ubytovanie hostí, či už v kúpeľných domoch, alebo súkromných budovách (Houdek, 1953).

Ďalšou lokalitou s kúpeľnými aktivitami v období druhej polovice 19. stor. bolo Železnô. Kúpeľná osada tu začala vznikať v r. 1871 na podnet kúpeľnej spoločnosti utvorenej v roku 1869. Železnô bolo obľúbeným miestom odpočinku P. Dobšinského. Často ho popisuje vo svojich listoch J. Bottovi. V jednom z nich dokonca uvádza aj ceny za ubytovanie a stravovanie. Izba vtedy stála 30 grajciarov, posteľ taktiež 30 a obed 50 grajciarov. Podľa neho boli služby lacné, avšak to neplatilo v novovzniknutých kúpeľoch (Brtáň, 1969).

Postupne sa Železnô stalo miestom stretávania slovenskej inteligencie, pričom jeho hlavnými propagátormi boli Gustáv Kordoš-Magurský a Daniel Beniač, rodáci z blízkeho okolia (Houdek, 1953).

Aj na južnej strane N. Tatier existovali v tomto období kúpele v Dolnej Lehote. Podľa dochovaných archívnych materiálov vznikli niekedy po r. 1888 a boli vystavané Ignáčom Ličkom v lokalite „na Lúčke“. Z neobjasnených dôvodov I. Ličko stratil nárok na prenájom pozemkov, na ktorých kúpele vystaval a tie aj s kúpeľami pripadli späť obci. Ešte niekoľkokrát boli prenajaté, až ich posledný vlastník Jozef Karol Demuth dal pravdepodobne v r. 1903 zrušiť a pozemky vrátil obci. Z dobových dokumentov sa nedá vyčítať veľkosť kúpeľov ani ich návštevnosť. Popisujú sa v nich iba ako „kúpele s ostatnými budovami“ (fond Notársky úrad Lopej).

Už sme naznačili, že N. Tatry a návšteva ich jednotlivých lokalít bola v záujme významných slovenských spisovateľov a dejateľov. Základy takýchto vlastivednopožívateľských aktivít položili štúrovci, ktorí svojimi výstupmi na Kriváň (1841, 1842, 1844 a neskôr), Devín či iné pamätné miesta položili základy turistiky (Puskailer, 1956). Štúrovský odkaz v zmysle poznávania Slovenska cestovaním uchovávali a prehlbovali aj ich súčasníci a nasledovníci. Takto sa nám zachovali zápisky Laskomerského o priechode cez Čertovicu z roku 1875, taktiež spomínaná korešpondencia medzi Bottomom a Dobšinským z rokov 1850 – 1874 o turistických cestách po Slovensku, pričom spomínajú aj na Čertovicu, Latiborskú hoľu, Magurku, Korytnicu a Železnô (Brtáň, 1969).

N. Tatry sú špecifické v tom, že turistika sa tu začala rozvíjať omnoho neskôr ako napr. vo Vysokých Tatrách či iných pohoriach. Ojedinelé výstupy a výlety do N. Tatier uskutočnené slovenskými kultúrnymi dejateľmi nemožno považovať za organizovanú turistiku. Jednou z možných príčin je aj absencia turistického spolku. Uhorský karpatský spolok založený v r. 1873 v Starom Smokovci podľa vzoru západoeurópskych alpinistických organizácií obmedzil svoju činnosť prevažne na Vysoké Tatry. Až po vzniku jeho sekcií, Liptovskej so sídlom v Liptovskom Mikuláši (1884) a Zvolenskej so sídlom v Banskej Bystrici (1889), sa postupne začala turistika a cestovný ruch vo všeobecnosti zintenzívňovať. V r. 1885 bola postavená prvá útulňa v N. Tatrách v blízkosti Demänovskej jaskyne a keď ju v r. 1906 úplne zničila búrka, bola v tom istom roku postavená nová murovaná pod názvom Kamenná chata. Taktiež aj Zvolenská sekcia Uhorského karpatského spolku sa podieľala na sprístupňovaní N. Tatier. V rokoch 1896 – 1899 vybudovala serpentínový chodník z Bystrej doliny na hrebeň a v r. 1902 postavila tesne pod Ďumbierom prvú vysokohorskú chatu, ktorá sa volala Karlova chata (Houdek, 1953). Neskôr, po vzniku Československa, došlo k uvoľneniu spoločenských pomerov a začali vznikať ďalšie turistické spolky a organizácie, ako napr. v r. 1919 Tatranský spolok turistický so sídlom v Liptovskom

Mikuláši a Klub československých turistov, najdominantnejšia organizácia podporujúca, organizujúca a zastrešujúca cestovný ruch i turistiku.

Novým impulzom v rozvoji cestovného ruchu sa stalo objavenie jaskýň v 30. rokoch 20. stor. Najskôr to bola Demänovská jaskyňa Slobody v r. 1921 (Nuska, 1937), potom na južnej strane Bystrianska jaskyňa v r. 1922, jej priepasť Peklo v r. 1926 (Kunský, 1936) a v r. 1925 oblasť jaskýň v Kozích chrbtoch pod Ďumbierom (v súčasnosti je prístupná iba Jaskyňa mŕtvych netopierov; Štéc, 2006).

Postupná zmena spoločenských a sociálnych pomerov podnietila prostredníctvom snáh Klubu československých turistov aj výstavbu chát a útulní. Už v r. 1928 bola v sedle pod Ďumbierom postavená Štefánikova chata, v r. 1932 sa dostavala chata pod Chabencom a utvorili sa podmienky pre vznik stredísk cestovného ruchu v Demänovskej a Bystrej doline (Kaliský a kol., 2009). Tieto snahy však boli zabrzdené druhou svetovou vojnou.

Dalším, rovnako dôležitým faktorom ovplyvňujúcim rozvoj cestovného ruchu bola doprava. Na prelome 19. a 20. stor. to bola železničná doprava. Zo severnej strany N. Tatier sa budovala Košicko-bohumínska železnica a jej úsek od horného Váhu na západ bol zrealizovaný v r. 1871. Onedlho bola vystavaná aj horehronská železnica v úseku Banská Bystrica – Podbrezová a v roku 1895 bola predĺžená cez Brezno po Červenú Skalu (Houdek, 1953). Vzhľadom na skutočnosť, že dlho nemala pokračovanie, cestovný ruch v južnej časti pohoria stagnoval aj napriek úsiliu Klubu československých turistov v podobe výstavby spomínaných hrebeňových chát. Na tento fakt upozorňoval aj V. Paulíny vo svojej prednáške o stave cestovného ruchu na Slovensku v r. 1931. Až v r. 1936 bola trať predĺžená po Margecany, kde sa napájala na košicko-bohumínsku. V Revúckej doline, na západe N. Tatier, bola v rokoch 1906 – 1908 postavená úzkokoľajná železnica Ružomberok – Korytnica (Houdek, 1953).

Po čase získala prevahu cestná doprava a dôležitým faktorom bolo sprístupnenie jednotlivých dolín autobusovej doprave, ako aj prepojenie Liptova a Horehronia sedlami cez hlavný hrebeň. Takéto prašné cesty existovali už dávnejšie, avšak k ich prebudovaniu a zavedeniu pravidelnej autobusovej dopravy došlo pomerne neskoro (1942 otvorenie linky Brezno – Kráľova Lehota, 1956 dobudovanie trasy cez Donovalské sedlo a zavedenie linky Banská Bystrica – Ružomberok).

Obdobie po druhej svetovej vojne silno determinovali procesy socialistickej industrializácie, ktoré akcelerovali urbanizačné procesy, vznik viazaného cestovného ruchu (podniková rekreácia) a po auguste 1968 aj zamedzenie cestovania do zahraničia, ktoré podmienilo výstavbu rekreačných chát (Tále, Krpáčovo, Jasná atď.).

Záver

V príspevku sme analýzou vybraných faktorov, prírodných, dopravných, kultúrnych, politicko-spoločenských a sociálno-ekonomických, objasnili podmienky vzniku a rozvoja cestovného ruchu v N. Tatrách. Analýza vychádzala zo štúdia pramenných materiálov, relevantnej bibliografie a bola doplnená terénnym výskumom i ďalšími substitučnými metodológiami, najmä sociologickými, v podobe riadeného rozhovoru či dotazníka. Na základe poznania historicko-spoločenských súvislostí sme chronologicky predstavili udalosti, ktoré najväčšou mierou determinovali procesy podmieňujúce vznik a rozvoj cestovného ruchu v tomto pohorí.

Literatúra

- BLAŽEKOVÁ, I., 2004: Počiatky turizmu a cestovného ruchu v Liptove. In: Krásy Slovenska, 2004, roč. 81, č. 1, 24 – 27, ISSN 0323-0643
- BOHUŠ, I., 2003: Ako sa to všetko začalo. In: Krásy Slovenska, 2003, roč. 80, č. 7 – 8, 8 – 9, ISSN 0323-0643
- BRTÁŇ, R., 1969: Z turistických ciest Bottu a Dobšinského. In: Krásy Slovenska, 1969, roč. 46, č. 12, 454 – 455 a dokončenie s. 473
- ČUKA, P., 1998: Niekoľko poznámok k teórii vývinových cyklov cestovného ruchu. In: Ekonomická revue cestovného ruchu. 1998, roč. 31, č. 3, 47 – 53, ISSN 0139-8660
- ČUKA, P., 2003: Vybrané priestorové zákonitosti na území Starohorských vrchov. 1. vyd. Banská Bystrica : Fakulta prírodných vied, 2003, 166 s. ISBN 80-8055-705-5
- ČUKA, P., 2007: Priestorová dynamika infraštruktúry cestovného ruchu v Banskej Bystrici a jej rekreačnom zázemí. 1. vyd. Banská Bystrica : Fakulta prírodných vied, 2007, 100 s. ISBN 978-80-8083-417-3
- HEKSCH, A. F., 1881: Ilustrovaný sprievodca Karpatmi a hornouhorskými kúpeľami. 1. vyd. Wien. Pest. Leipzig : A. Hartleben's Verlag, 1881, 173 s.

- HOUDEK, I., 1953: Nízke Tatry včera a dnes. 1. vyd. Bratislava : Nakladateľstvo cestovného ruchu, 1953, 224 s.
- KALISKÝ, D. a kol., 2009: 120 rokov organizovanej turistiky v Banskej Bystrici 1889 – 2009. 1. vyd. Banská Bystrica : Mesto Banská Bystrica a Klub slovenských turistov Lokomotíva Banská Bystrica, 2009, 256 s. ISBN 9788-0970-144-45
- KHANDL, L. a kol., 1999: Cesty slovenskej turistiky. 1. vyd. Bratislava : Turservis, 1999, 52 s. ISBN 80-966988-4-2
- KHANDL, L., 2003: O začiatkoch dneška. In: Krásy Slovenska, 2003, roč. 80, č. 11 – 12, 8 – 9 a dokončenie s. 54, ISSN 0323-0643
- KULHÁNEK, O., 1989: Zlatá kniha lyžování : Z dějin československého a světového lyžařství. 1. vyd. Praha : Olympia, 1989, 597 s.
- KUNSKÝ, J., 1936: Bystranská jeskyne v Nízkých Tatrách. In: Krásy Slovenska, 1936, roč. 15, č. 3, 44 – 48.
- LASKOMERSKÝ, G. K. Z., 1875: Priechod cez Čertovicu. In: Orol, 1875, roč. 6, č. 3 – 4, 10 – 12 a dokončenie 100 – 102.
- NUSKA, O., 1937: Objav Demänovských jaskýň. In: Krásy Slovenska, 1937, roč. 16, č. 5, 106 – 113
- PAULÍNÝ, V., 1931: Prednáška na ankete o cudzineckom ruchu na Slovensku. In: Krásy Slovenska, 1931, roč. 10, č. 7, 236 – 239.
- PUSKAILER, L., 1956: Štúrovská storočnica a počiatky národného cestovného ruchu, turistiky a ochrany prírody na Slovensku. In: Krásy Slovenska, 1956, roč. 33, č. 9, 321 – 329.
- ŠTĚC, M., 2006: Národná prírodná pamiatka Jaskyňa mŕtvych netopierov. In: Krásy Slovenska, 2006, roč. 83, č. 11 – 12, 34 – 35, ISSN 0323-0643
- Štátny archív v Banskej Bystrici, fond Notársky úrad Lopej z obvodu okresného úradu Brezno, inventárne číslo 175, administratívne spisy, 1889, škatuľa 6, číslo spisu 1
- Štátny archív v Banskej Bystrici, fond Notársky úrad Lopej z obvodu okresného úradu Brezno, inventárne číslo 175, administratívne spisy, 1897, škatuľa 6, číslo spisu 3

Príspevok bol vypracovaný s podporou grantu VEGA 1/0236/08.

Analysis of Selected Factors Affecting Tourism in the Nízke Tatry Mountains

Bohuslava GREGOROVÁ

Summary: The aim of this article is historical-geographic analysis of conditions of formation and development of tourism in the N. Tatry mountains. To the most important conditions belong: natural conditions, transport, cultural conditions, political-social conditions and socio-economical conditions. Natural conditions are characteristic by mineral springs, big cave systems, and long ridge. The Košicko-bohumínska railway in the north and the Horehronská railway in the south dominated in the transport of tourists at the end of 19th century and in the early 20th centuries. Later it was bus and automobile means of transport. Writers as Botto and Dobšínský built the fundamentals of tourism by their trips and hiking to Chopok, Ďumbier peaks and in the spas Korytnica and Železnô. Improvement of economic, welfare and social situation after the formation of Czechoslovakia realized beginning of tourist organization as a Club of Czechoslovak tourists, which organized tourism and built mountain cottages on Ďumbier, Chopok and Chabenec. processes of socialist industrialization, which accelerated processes of urbanization and building of corporate cottages determined period after World War II. August 1968 signified political and social changes implied by prohibition of travelling abroad and further building of private recreation cottages (Tále, Krpáčovo, Jasná).

Adresa autora:

PaedDr. Bohuslava Gregorová
Katedra geografie, geológie a krajinnej ekológie
Fakulta prírodných vied, Univerzita Mateja Bela
Tajovského 40, 974 00 Banská Bystrica
gregorov@fpv.umb.sk